

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

**КРИМИНАЛИСТИЧКА ПРИМЕНА
ПОЛИГРАФА**

ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

Проф. др Божидар Бановић

КАНДИДАТ:

Кристина Станојевић 120/12

Београд, 2017. године

САДРЖАЈ

1. УВОД	3
2. КОНЦЕПТ ЛАЖИ	4
2.1. ДЕФИНИЦИЈЕ ЛАЖИ	4
2.2. ВРСТЕ ЛАЖИ	4
2.3. ПСИХОФИЗИОЛОШКА ОСНОВА ДЕТЕКЦИЈЕ ЛАЖИ	5
2.4. НЕВЕРБАЛНЕ РЕАКЦИЈЕ	6
2.5. ВЕРБАЛНЕ РЕАКЦИЈЕ	7
2.6. ПСИХОЛОШКИ ПРОЦЕСИ ТОКОМ ЛАГАЊА	7
3. ИСТОРИЈАТ	10
3.1. ПРИМЕНА ПОЛИГРАФА У СФРЈ	11
4. ШТА ЈЕ ПОЛИГРАФ?	13
5. УСЛОВИ ЗА ПРИМЕНУ ПОЛИГРАФА И ФАЗЕ ИСПИТИВАЊА	15
5.1. ПЛАНИРАЊЕ, ПРИПРЕМА И СПРОВОЂЕЊЕ ТЕСТИРАЊА	15
5.2. ПРИНЦИП ДОБРОВОЉНОСТИ, ОСОБЕ КОЈЕ ОДБИЈАЈУ ПОЛИГРАФ, ЛИЦА КОЈА СУ НЕПОДОБНА ЗА ИСПИТИВАЊЕ	17
5.3. СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА И КРИВИЧНИХ ДЕЛА	19
5.4. ПОЛИГРАФСКА ПИТАЊА	19
5.4.1. РЕЛЕВАНТНО (КРИТИЧНО) ПИТАЊЕ	20
5.4.2. КОНТРОЛНО ПИТАЊЕ	21
5.4.3. ИРЕЛЕВАНТНО ПИТАЊЕ	21
5.5. ПОСТТЕСТОВНИ ИНТЕРВЈУ	22
6. ПОЛИГРАФСКИ ТЕСТОВИ	23
6.1. ТЕСТ КОМПЛЕКСА КРИВИЦЕ – CONTROL QUESTION TEST (CQT)	23
6.2. ТЕСТ ВРХУНЦА НАПЕТОСТИ – ИНДИРЕКТНИ ТЕСТ (PEAK OF TENSION-POТ)	24
6.3. КОНТРОЛНИ – ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ТЕСТ	26
7. ПОЛИГРАФСКЕ РЕАКЦИЈЕ И ЊИХОВЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ	27
8. РЕЗУЛТАТИ ТЕСТИРАЊА, ИЗВОРИ ГРЕШАКА, ПОУЗДАНОСТ И ЗНАЧАЈ РЕЗУЛТАТА	32
9. ПРИМЕНА ПОЛИГРАФА КАО ДОКАЗНОГ СРЕДСТВА У ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	36
10. ЗАКЉУЧАК	37
ЛИТЕРАТУРА	39

1. УВОД

„Најпоузданије обележје истине је простота и јасност. Лаж је увек сложена, извештачена и многоречива“.

(Лав Николајевич Толстој)

Утврђивање истине током развоја људске цивилизације увелико се темељило на свом антиподу - концепту лажи. Лаж је као друштвени феномен присутна у свакодневном животу, различито је мотивисана и може изазвати различите последице... Психологија тврди да је феномен лажи и њеног утврђивања једно од њених најинтригантнијих подручја науке о личности, јер лаж човека прати свакодневно и постала је, готово, друштвено прихваћен начин размишљања.

Мотиви за лагање могу бити веома различити: страх од последица или казне, подизање личног угледа, привидно очување части, избегавање конфликта, тензија или вербалних сукоба, побољшавање међуљудских односа, повећавање моћи, стицање привилегија, прибављање новца или неке друге материјалне користи, а мотив може бити и емпатија, односно, помоћ некој другој особи. Лаж је у актуелном времену постала и средство манипулације и изигравања истине, нарочито у све учесталијим криминалним радњама. Управо због чињенице да нису све лажи безазлене и често представљају друштвено опасно понашање, инструмент прикривања кривичних и других противправних дела, развој научно-технолошких метода је ишао у правцу установљења механизма и средстава за њихово откривање. Полиграф је, свакако, један од њих.

И поред својих различитих употребних намена у савремено доба, у овом раду ограничићу се само на примену полиграфског тестирања као оперативно-криминалистичке радње, која се спроводи ради откривања и супротстављања криминалитету, и покушати да одговорим на питања која су најчешће разлог скептичности великог дела јавности у погледу поузданости резултата полиграфског испитивања.

2. КОНЦЕПТ ЛАЖИ

2.1. ДЕФИНИЦИЈЕ ЛАЖИ

Неке од усвојених дефиниција лажи дали су теоретичари Екман и Вриј. Екман тврди да је „обмана промишљен избор за довођење другог у заблуду, без одавања његове намере“.¹ Вриј обману дефинише као „успешан, или неуспешан, промишљени покушај, дат без упозорења, у циљу стварања уверења код друге особе, уверења, које особа која доводи у заблуду сматра неистинитим“.² На ове дефиниције се позива и домаће кривично законодавство.

2.2. ВРСТЕ ЛАЖИ

Теоретичари на различите начине класификују лаж. ”Вриј лаж дели у три категорије: лажи због себе, лажи због других и друштвене лажи, које се користе зарад одржавања друштвених односа, а могу бити корисне и особи која лаже, и другима. Сматра се да половина изречених лажи припада првој категорији, док преосталу половину деле наредне две категорије“.³ Лаж се може разврстати и према полу. Истраживања показују да мушкарци лаж користе да би се афирмисали, истакли себе, док жене више лажу да би сачувале међуљудске односе, или да не би повредиле неку другу особу, нарочито ако је жена. Такође се кроз истраживања показало да жене док лажу, имају већи осећај кривице, страха и нелагодности од мушкараца, нарочито ако је реч о некој „озбиљнијој“ лажи.

Сложеност и последице, односно, степен ризика који може изазвати нека лаж, такође су критеријуми за класификацију овог феномена људске природе, јер рефлектују различита понашања онога ко је изговара.

¹ Ekman, P. (1992). *Telling lies*. NewYork: WW-Norton & Company, стр. 41

² Vrij, A. (2000). *Detecting lies and deceit*. Chichester: John Wiley, стр.15

³ Vrij, A. (2000). *Detecting lies and deceit*. Chichester: John Wiley, стр.19

2.3. ПСИХОФИЗИОЛОШКА ОСНОВА ДЕТЕКЦИЈЕ ЛАЖИ

Лаж, односно, утврђивање истине, одувек су, а нарочито у савременом добу експанзије криминалних активности, постале једна од полуга борбе против криминалитета. Утврђивање лажи на основу психофизиолошких реакција испитаника, древна је метода у поступку откривања истине. У сваком случају, понашање испитаника, увек је ономе ко га испитује давало одређене одговоре и водило га у правцу утврђивања истине. Лагање код испитаника изазива различите емоционалне процесе и стања која се манифестују различитим вербалним и невербалним реакцијама. „Један од најзначајних фактора у успешности обмањивања свакако јесте личност лажљивца. Не постоји нешто што би се могло назвати карактеристичним обрасцем обмањивања, као ни универзални профил личности који би се могао приписати лажову. Свака особа која покуша да прибегне обмањивању користи властиту стратегију и комплетне психофизичке потенцијале који су јој на располагању. Ипак, претпоставља се да постоје одређени фактори везани за личност који могу допринети успешности обмањивања. Претпоставка је да ће више успеха имати они који су интелигентнији, они који имају више самопоуздања и висок ниво концентрације од оних који то немају“.⁴

Један од најчешће цитираних примера у литератури је и једно од тзв. „соломонских решења“. „Пред њега је, наиме, доведено тек рођено дете око кога су се спорице две жене, свака тврдећи да је беба њена. Стражарима је цар наредио да дете мачевима преполове, од којих би обе жене добиле по једну половину. На његове речи, једна од њих је пала на колена преклињући да не убијају дете, док је друга ћутала. Виспрени цар је зауставио стражаре и наредио да се дете додели жени која је на саму помисао о убиству детета искрено закукала“.⁵

⁴ Ђуровић, Б. (2010). *Провера ефикасности експерименталног теста код полиграфског испитивања у препознавању психопата*. Магистарски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, одсек за психологију, стр. 10

⁵ Ускоковић, З., Драговић, Р. (2015). *Полиграф – фељтон* 2. део. Вечерње новости. <http://www.vecernjenovosti.rs>

2.4. НЕВЕРБАЛНЕ РЕАКЦИЈЕ

Каже се да лаж има безброј рефлексија које одају испитаника, и то не само вербално, већ и кроз невербалне поступке. Док неко лице изговара лаж, није ни свесно да му се догађају разне промене у фацијалној регији, грчење мишића, да користи нагле покрете, лупка ногама, укршта прсте и шаке, неравномерно дише, суше му се уста, дрхти Адамова јабучица... Посматрање физичких манифестација симптоматске слике осумњиченог, понекад више говори од графикона који се региструје апаратом. Народна изрека, да су „очи огледало душе“, поред других психофизичких реакција испитаника, препозната је као сегмент невербалне комуникације, који има примену у криминалистици. „Негативне емоције је теже лажирати за већину људи. Једно истраживање је показало да људи по правилу не могу добровољно померати поједине мишиће у жељи да реалистично прикажу лажни бол или стрес. Љутња и гађење су нешто лакше за лажирати, али се често и ту праве грешке. Ако је лаж потребна за лажирање негативних емоција, а не осмеха, варалице могу имати потешкоћа“.⁶

Непрекидно трептање указује на љутњу и неодобравање. Црвенило лица, испод очију, које се шири на врат, уши, попрсје, указују на стид и непријатност. Сузе у жалости и сузе кроз осмех, имају своје евидентно значење. Међутим, вешти појединци умеју да се извезбају у афектацији која их доводи до плача. Осумњичени који дувају на нос и шмрцају, негирају оно што им се говори. Трљањем носа испитивана особа показује да је љута, лагано протискивање носне кости указује на концентрацију испитиваног, а често слегање раменима индиферентност, незаинтересованост, наводну необавештеност. Важан показатељ су и прсти, јер нигде у организму као на јагодицама нема толико нервних завршетака за суптилна осећања која рефлектују стање душе. Лупкање прстима по столу за познаваоца невербалних „порука“ означава експанзију узбуђења код испитаника. Израз равнодушности и мирења са ситуацијом дешњаца показују брзим подизањем и спуштањем десне руке. Изазивање се показује ударањем једне песнице о другу, очи покривене шаком указују на велики стид, а некад и љутњу и бес. Одбијање да се одговори на питање, испитаник показује махањем испружене шаке хоризонтално лево-десно, а окретање истурене шаке указује на колебљивост, или пољуљан став осумњиченог. Израз жеље да испитивача убеди у свој исказ испитаник показује учесталим стављањем руке на груди. Када су шаке снажно притиснуте једна другом,

⁶ Ekman, P. (1992). *Telling lies*. NewYork: WW-Norton & Company, стр. 36

знак је да је испитаник на ивици признања. Руке прекрштене на грудима симболишу колебање испитаника, а погурена леђа означавају скрушеност и пораз.

2.5. ВЕРБАЛНЕ РЕАКЦИЈЕ

Када испитаник не говори истину, или подиже тон гласа, говори успорено или убрзано, има говорне сметње, неповезане мисли.

„Честа појава приликом изношења неистина при полиграфском испитивању је и хистерија, као комплетно губљење вољне контроле и привремени потпуни слом у емоционалном и психичком смислу, који се догађа када се испитаник суочава са чињеницом да му испитивач не верује или га наводи на признање кривичног дела“.⁷

2.6. ПСИХОЛОШКИ ПРОЦЕСИ ТОКОМ ЛАГАЊА

Какве ће психолошки процеси бити покренути код испитаника у процесу лагања, зависи од саме личности која се испитује, околности у којима се испитивање одвија и тежине, односно, врсте лажи коју износи. „То могу бити емоционални, когнитивни и процеси самоконтроле“⁸. Емоционална стања која код испитаника може изазвати процес лагања могу у њему најчешће пробудити осећај кривице, узбуђења, или страха. Степен ових осећаја је мањи или невидљив, када је изговорена лаж ниског ризика. Са појавом ових стања, код лажи високог ризика, догађа се и спонтана, рефлексна промена у понашању испитаника. Те промене огледају се у стресном понашању, а интензитет емоције коју испитаници осећају док лажу, манифестоваће се више или мање, неком од очигледних реакција: већом покретљивошћу, повећаним оклевањем, говорним грешкама, избегавањем директног погледа у особу која испитује.

⁷ Ускоковић, З., Драговић, Р. (2015). *Полиграф – фелџон*, 1. део, Вечерње новости.
<http://www.vecernjenovosti.rs>

⁸ Vrij, A., Easton, S., (2002). *Fact or fiction? Verbal and behavioural clues to detect deception*. *Medico-legal journal*, 70(1), стр. 29

„Постоје две основне компоненте емоција:

а) свесни емоционални доживљај

б) телесне промене:

1. спољашње мишићне промене (мимика, мишићна напетост, гестикулација итд.)

2. унутрашње промене:

- хормоналне;

- промене у активности аутономног нервног система, које доводе до промена у срчаном раду, крвотоку, дисању и активностима свих других унутрашњих органа.

Телесне промене последица су поремећаја функција организма изазваних одређеним емоционалним стањима због појачаног дејства адреналина у крви. Поставља се и питање контроле емоција. Када је реч о контроли емоционалних доживљаја, треба правити разлику између контроле личних емоција и контроле емоција других људи, као и контроле спољашњег израза емоција (манифестно стање) од контроле доживљаја емоција. Не треба губити из вида да контрола спољашњег емоционалног израза има дејство и на унутрашњи емоционални доживљај⁹. Поред емоција, на понашање особе која лаже, утичу и когнитивни процеси, односно, процеси и начин размишљања. Управо зато, што лагање захтева већи мисаони напор, јер особа која лаже мора тренутно осмислити одговор (уколико није унапред испланиран). Тај одговор не сме бити у супротности са сазнањима која поседује испитивач, испитаник има свест о томе да лаж мора бити и реалистична и памтљива, како би је могао, када се то од њега затражи, верно репродуковати. У ситуацијама тако повећане концентрације, примећено је да испитаник скреће поглед у страну, умирује рад руку и шака, спорије дише. Уколико се, за разлику од једноставне, изговара комплексна лаж, говор испитаника се успорава, у изјавама се показује више оклевања и грешака. И код процеса самоконтроле, када испитаник настоји да делује искрено и нормално, евидентни су укоченост и смањење покрета због интензитета умног напрезања.

Пол Екман сматра да „постоје три емоције које су најчешће повезане са лагањем, а то су: 1) страх од откривања; 2) кривица због лагања и 3) тријумф због успешне преваре. Страх од откривања у блажим облицима није ометајући, напротив, може помоћи лажову одржавајући његову концентрацију. Умерени ниво може дати знаке видљиве вештом ловцу на лажи, а када је висок, страх лажова од откривања доводи управо до онога чега се он плаши. Кривица због лагања може бити врло различита по

⁹ Крстић, О. (1989). *Заблуде и истине о детектору лажи*, Београд: Научна књига, стр. 25

интензитету. Кад је екстремна, она буквално мучи особу и подрива најфундаменталнија осећања сопствене вредности. Олакшање због такве кривице може мотивисати особу на признање упркос казни, а понекад је чак казна оно што је особи потребно и због чега и признаје. Тријумф због преваре је позитивно осећање. Лаж се може доживети као постигнуће, што изазива позитивна осећања. Лажов може осетити узбуђење док очекује изазов или током самог лагања, а после може осетити задовољство, које долази са олакшањем, понос због постигнућа или презир према слаганој особи. Када постоји емоционална побуђеност и аутономни нервни систем производи приметне промене: у начину дисања, учесталости гутања и у количини знојења. Ове промене су невољне кад су узроковане емоцијама и врло их је тешко контролисати, те су зато врло поуздан показатељ лагања“.¹⁰

¹⁰ Ekman, P. (1992). *Telling lies*. NewYork: WW-Norton & Company, стр. 49-79

3. ИСТОРИЈАТ

Кроз историју криминалистике биле су усавршаване методе којима се настојала открити лаж на основу физиолошког стања организма, односно, на основу физиолошких реакција испитаника насталих у условима посебне психолошке ситуације стимулисане питањима која му поставља испитивач. Форма детекције психофизиолошке основе лажи мењала се у складу са друштвеним контекстом, културним обрасцем и технолошким достигнућима времена у коме је примењивана. Истраживачи су на том плану настојали да створе апарат који ће успешно раздвојити истину од лажи, али упркос свим технолошким достигнућима оствареним последњих сто година, још увек није конструисан тако савршен сензор који би аутоматски обавио функцију за коју је намењен.

„Историја сведочи да је у средњем веку Абу Али Убн Сина, познатији као Авицена, лекар из Таџикистана био први, који је, условно речено, на научној основи повезао психичке и физиолошке промене у организму испитаника, у поступку испитивања истине и лажи. Авицена је први применио, а тиме и утемељио, методу праћења брзине и ритма рада срца у испитивању психичких обољења. Његова метода је унапређена открићем апарата за мерење пулса који је 1581. године конструисао астрофизичар Галилео Галилеј. Проучавање страха и његовог утицаја на рад срца и дисање, које је 1875. године спровео италијански физиолог Анђело Мосо, сматра се првим експерименталним покушајем инструменталног откривања лажи“.¹¹

Италијански научник Ђезаре Ломбросо међу првима је приступио употреби инструмената за прва практична тестирања осумњичених лица, 1895. године, а у извештајима наводи се да је кривицу утврђивао на основу нивоа крвног притиска испитаника. Карл Густав Јунг укључује „реакционо време“ у поступку испитивања методом асоцијација, која је нашла своју примену у психоанализи и психотерапији. „Реч је о времену између испитивачевог задавања асоцијације и добијања одговора испитиваног. Имајући то у виду, Јунг је пацијентима давао списак изабраних речи, са задатком да му саопште први мотив који оне у њима изазивају“.¹² Ову методу прихватају и други водећи научници с почетка 20. века, Фројд, Клајн, Вунт...

¹¹ Ускоковић, З., Драговић, Р. (2015). *Полиграф – фелџон. 2.део*, Вечерње новости. <http://www.vecernjenovosti.rs>

¹² Ускоковић, З., Драговић, Р. (2015). *Полиграф – фелџон, 2.део*, Вечерње новости. <http://www.vecernjenovosti.rs>

Рад на полиграфу доживљава експанзију са Првим светским ратом, када га прихватају прво војне обавештајне службе, међу њима предњаче САД, што је био један од кључних периода за увођење детектора лажи у редовнију оперативну употребу. Иако су тајне припреме почеле много раније, Америка је ушла у рат 1917. Вилијам Марстон, познатији под псеудонимом Чарлс Молтон, један од водећих америчких психолога и правника, добио је задатак да тестове истине примени за откривање лажи обавештајаца Министарства правосуђа и Војне обавештајне службе због сузбијања немачке и јапанске шпијунаже. Марстон је током рата радио на саслушавању немачких заробљеника, мерио им је крвни притисак и био у прилици да се увери у условљеност између промене рада срца и лагања. „Наука сматра да је прави творац савременог полиграфа Џон Ларсон, који је још као студент медицине на Калифорнијском универзитету, 1921. године, користио одвојене апарате за мерење крвног притиска, пулса, дисања и електричног отпора коже. Пошто су резултати које је добио на овај начин били успешни, он је све те апарате објединио у један уређај. Тако је настао полиграф, који и данас користе полиције у свету, а подразумева се да су га пратила техничка усавршавања“.¹³

3.1. ПРИМЕНА ПОЛИГРАФА У СФРЈ

Први стандардни Килеров полиграф у Југославију стигао је из Америке тек 1959. године. Већ тада је имао облик већег кофера, а набављен је за потребе хрватске полиције, тако да је прво тестирање у тада, домаћој криминалистичкој пракси, спровео те године Иван Бабић, начелник форензичке лабораторије СУП-а Загреб. „СУП СР Србије је набавио први полиграфски апарат 1977. године и налазио се у Београду. Први полиграфски испитивачи у Београду су били Остоја Крстић и Младен Јовановић“.¹⁴

За елиминацију лица која нису учесници кривичног дела у то време највише га је користила Државна безбедност. Полиграфска тестирања у бившој СФРЈ у широку примену увео је Живојин Алексић, професор Правног факултета у Београду, који је први докторирао на полиграфу.

Највећи проблем у примени детектора лажи у то време у нас, био је недостатак јединственог система обуке, правилника, удружења, стручне литературе... „Сами

¹³ Ускоковић, З., Драговић, Р. (2015). *Полиграф – фелтон*, 3. део, Вечерње новости.

<http://www.vecernjenovosti.rs>

¹⁴ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 14

испитивачи на основу тадашњег искуства су сматрали следеће: полиграфска испитивања још увек су на терену експеримената и импровизације. Не постоје довољно подесни услови, што се одражава на успех; прерано почињање с полиграфским испитивањима, иако испитивач још није имао одговарајућу праксу и искуство; непознавање суштине полиграфског испитивања од стране органа на терену и очекивање свемогућих резултата¹⁵.

“До 2002. године обука за полиграфске испитиваче је била неформална, појединачна, без верификованог наставног плана и програма. Тек од 2002. године започиње са радом специјалистички курс за обуку полиграфских испитивача. Сам курс је верификован од стране МУП Р. Србије, одобрен од министра и има обавезујући карактер¹⁶.”

¹⁵ Алексић, Ж. (1985). *Криминалистика*, Београд: Савремена администрација, стр. 258

¹⁶ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 41

4. ШТА ЈЕ ПОЛИГРАФ?

Полиграф као појам потиче од латинске речи „poly“ – више и „grafein“ – писати. „Полиграфски речник“ наводи једну од могућих дефиниција изворног значења овог појма: „Полиграф је инструмент који истовремено снима два или више канала података. Овај термин сада најчешће означава инструмент и технике које се користе у поступку психофизиолошке детекције обмане, али, такође, и у истраживањима других наука“.¹⁷

Полиграф је инструмент, конструисан тако да може истовремено регистровати већину аутономних физиолошких реакција које настају у организму испитаника приликом лагања, а у поступку стручног испитивања. Те физиолошке реакције најчешће подразумевају промене у активности аутономног нервног система као што су дубина и број удисаја и издисаја, систолни волумен и брзина откуцаја срца, промене у крвном притиску, галванске реакције (влажност) коже и циркулација и оксидација крви у периферним крвним судовима. „Данас се полиграфски апарат састоји од три основне компоненте: сензора, дигиталне конзоле и компјутера са одређеним програмом. Сензори и дигитална конзола представљају хардверске додатке који функционишу на принципу рада електронике и електро-механике. Они се постављају на исте оне делове тела испитаника као и уређаји које је имао механички полиграфски апарат. Тако се физиолошке реакције испитаника региструју сензорима који шаљу сигнал у конзолу, а иста их претвара у дигитални сигнал и одређеним компјутерским програмом се врши обрада и бележење физиолошких реакција испитаника“.¹⁸

Полази се од чињенице да извршено кривично дело има јак психолошки утицај на извршиоца, и последица је његовог психичког односа према том делу, што изазива разне врсте психофизиолошких реакција које се темеље и имају основу само у једној, а то је страх. Страх потиче из свести извршиоца о учињеном кривичном делу, чињенице да може бити откривен и сносити за то последице, односно казну. То изазива наступање јаког афективног стања код испитиваног лица које снажно утиче на стање свести и изазива низ неконтролисаних радњи у његовом организму, стање које се у психологији назива „бори се или бежи“. „Иако се полиграф понекад назива детектором лажи, то баш и није његово најпрецизније одређење. Полиграф не детектује лаж као такву, дакле не мери директно лагање. Оно што полиграф заправо мери јесу физиолошке промене до

¹⁷ Krapohl, D., Sturm, S. (2002). *Terminology Reference for the Science of Psychophysiological Detection of Deception*. Polygraph. 31(3) стр. 205

¹⁸ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 15, 16

којих долази првенствено зато што је особа емоционално побуђена“.¹⁹ Од испитаника се очекује да на постављена питања одговара са „да“ или „не“.. У криминалистичкој пракси полиграфско тестирање подразумева „сложену оперативно-криминалистичку радњу која се спроводи употребом полиграфског апарата ради провере тачности исказа одређеног лица поводом одређеног криминалног догађаја“.²⁰ Тиме се, осим утврђивања кривице, с успешношћу могу детектовати и она невинно осумњичена лица, али и учврстити основана сумња о учешћу одређеног лица у криминалној делатности. „Промене које региструје полиграф могу се пратити непосредно на екрану (код савременијих полиграфских апарата) или увидом у полиграм (покретну папирну дијаграмску траку на којој се реакције бележе помоћу писача).“²¹ „Провером тачности исказа добија се резултат да ли одређена особа лаже (говори неистину) или говори истину. Неистина, односно лаж је: 1. Намерна изјава дата другој особи, било усмена, писмена (нпр. неважећи чек) или путем покрета (нпр. лажни осмех) о нечему за шта онај који даје изјаву зна или сумња да није истина; и 2. Представљање или изостављање информације са смишљеном намером да се онај који тражи истину превари или заведе.“²²

Да би било релевантно, односно да би полиграфско испитивање имало што веродостојнији резултат, потребно је да се оно одвија у посебним лабораторијским условима, лишеним могућих фактора спољне средине који могу утицати на чула испитаника, а тиме и на исход испитивања. С обзиром на то да полиграфско испитивање представља један посебан психолошки однос између испитивача и испитаника, потребно је постићи такве услове да једина драж која се изазива код испитаника буде она изазвана питањем испитивача и то у вези са извршеним кривичним делом. Улога испитивача, односно надлежног службеног лица одговарајућег органа је огромна. То мора бити особа која поседује мултидисциплинарна знања из разних наука попут криминалистике, психологије, физиологије, кривичноправних наука. „Лице чија се тачност исказа проверава путем полиграфског тестирања назива се испитаник. То је лице за које постоје

¹⁹ Ђуровић, Б. (2010). *Провера ефикасности експерименталног теста код полиграфског испитивања у препознавању психопата*. Магистарски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, одсек за психологију, стр. 11

²⁰ Алексић, Ж., Шкулић, М. (2011). *Криминалистика*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 37

²¹ Жарковић, М., Бановић, Б., Ступар, Ј. (2005). *Криминалистика*, Београд: Виша школа унутрашњих послова, стр. 98

²² Gordon, N. J., Fleisher, W. L., (2004). *Effective Interviewing & Interrogation Techniques*, Лондон: Academic Press, стр. 11, 12

индиције да је извршило или учествовало у извршењу конкретног кривичног дела, као и лице које је опајало извршење наведеног дела, или поседује друга сазнања о његовом извршењу. Тако да, испитаник може да буде осумњичени, сведок и жртва кривичног дела, као и потенцијални сведок и осумњичени“.²³

5. УСЛОВИ ЗА ПРИМЕНУ ПОЛИГРАФА И ФАЗЕ ИСПИТИВАЊА

5.1. ПЛАНИРАЊЕ, ПРИПРЕМА И СПРОВОЂЕЊЕ ТЕСТИРАЊА

Како би резултат испитивања био релевантан, припрема за тестирање понекад мора да траје и по неколико сати. Припремом се обезбеђује да се осумњичени доведе у стање смањене узбуђености, да се испитивач информише о интелектуалној спреми испитаника, његовом психичком и физичком стању, да се испитанику на разумљив начин објасни поступак испитивања, недоумице око значења појединих питања, као и начин функционисања полиграфског апарата. Испитанику треба обезбедити да задовољи своје потребе за храном, водом и физиолошким потребама. У погледу испитивача, потребно је да се довољно информише о самом кривичном делу које је предмет испитивања, о подацима до којих се дошло током претходног оперативног рада, као и о упознавању са личношћу испитаника. Циљ самог предтестовног интервјуа јесте да се испитаник опусти и доведе своје психофизиолошко стање у потребну равнотежу. Уколико се утврди да је испитаник неподобан за полиграфско испитивање, о чему ће касније бити речи, овакав поступак је не препоручљив. Од утицаја на успешан ток тестирања је и облик и ентеријер просторије у којој се врши испитивање. „Најидеалније димензије лабораторије би биле 3,5x3,5 m, подразумевајући под тим да намештај и техничка опрема буду стандардних димензија“.²⁴ Просторија би требало да буде комфорна, са добром вентилацијом, пријатним осветљењем. У соби се не сме налазити телефон, или неки други аутомат са звуком или светлом, а, такође, просторија мора бити и звучно изолована, често са вратима која су тапацирана. Зидови би требало да буду без украса, јарких боја или слика које би одвраћале пажњу. У пракси, свако полиграфско

²³ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад, Београд: Правни факултет, стр. 4

²⁴ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр.18

испитивање би требало вршити у полиграфској лабораторији, кад год је то могуће. Често се у просторију постављају камере на одређено дискретно место, како не би изазивале анксиозност и нелагоду код испитаника, а ради њиховог посматрања од стране стручних лица, релевантних за оцењивање самог испитивања. Столица мора бити удобна и одржавати правилан положај тела испитаника, да би тиме омогућила правилну циркулацију, дисање и остале факторе битне за испитивање. Температура мора бити прилагођена, како не би дошло до знојења и прегревања и тиме угрозиле промене које региструје галванограф, али и остали елементи полиграфског апарата. Циљ припремних радњи састоји се у стварању услова којима се обезбеђује што већа релевантност и веродостојност регистровања физиолошких промена изазваних питањима испитивача, а не неким другим подражајима који нису у вези са самим испитивањем. За полиграфско тестирање је, такође, потребна и контрола времена, тачније, саслушавање не сме трајати превише дуго зато што може изморити испитаника, а замор отупљује емотивне реакције.

„Полиграф треба користити у првим фазама криминалистичке обраде. Његова употреба као крајњег средства никако не долази у обзир, јер тада резултати изостају. Свако испитивање се предузима за једно кривично дело, а не за више кривичних дела одједном. Испитивање треба предузети што пре након извршења кривичног дела из простог разлога што је психичка напетост тада најинтензивнија, а одбрамбена тактика извршиоца још неутврђена“.²⁵

Испитаник се упозорава да уколико није извршио кривично дело, његова недужност ће се показати, и обрнуто, да ће бити разоткривен уколико је крив.

„Када је дат одговор на последње питање, инструмент се не искључује још неко време, како би се забележиле физиолошке реакције испитаника у фази релаксације“.²⁶

²⁵ Крстић, О. (2002). *Практикум за криминалистику - тактику*, Београд: Полицијска академија, стр. 164.

²⁶ Алексић, Ж. (1985). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација, стр. 254

5.2. ПРИНЦИП ДОБРОВОЉНОСТИ, ОСОБЕ КОЈЕ ОДБИЈАЈУ ПОЛИГРАФ, ЛИЦА КОЈА СУ НЕПОДОБНА ЗА ИСПИТИВАЊЕ

Треба нагласити да се полиграфско испитивање може вршити само уз поштовање принципа добровољности, односно неопходно је да лице које би требало подвргнути полиграфском испитивању да за то свој непосредни пристапак. У нашем законодавству овај захтев регулисан је чланом 57 Закона о полицији где је предвиђено: „Полицијски службеник може уз добровољан пристапак лица од којег тражи обавештења да примени над њим полиграфско испитивање пошто га упозна са радом уређаја и лице за то да писану сагласност. Малолетник се може подвргнути полиграфском испитивању уз његов пристапак и присуство родитеља, стараоца или пунолетне особе од поверења. Полицијски службеник ће прекинути примену полиграфског испитивања ако лице од којег се траже обавештења после давања писане сагласности изјави да ту сагласност повлачи“.²⁷

Лица која одбију да се подвргну полиграфском испитивању су најчешће ретка појава. У питању су углавном извршиоци кривичних дела, који се боје расветљавања и доказивања њихове криминалне активности, често и откривања неког ранијег кривичног дела. Након прихватања полиграфског испитивања испитаник мора да потпише изјаву о добровољном прихватању испитивања путем полиграфа, који се заснива искључиво на његовој слободној вољи, а не на средствима принуде, уцене, преваре и слично.

Лица која се сматрају неподесним за ову врсту тестирања треба да испуњавају одређене психолошке и физиолошке критеријуме који их чине овом категоријом. Треба имати у виду и то да се одређене физиолошке и психолошке врсте аномалија и абнормалних стања могу налазити у латентном облику, поготову разне врсте душевне поремећености, за чију процену су потребна шира психијатријска вештачења, док само површно спољашње посматрање испитаника није довољно. Правила која важе су да се за ову врсту испитивања неподесним сматрају лица са „ослабљеним слухом, видом, срчаним болестима, јако сниженим или повишеним крвним притиском, разним болестима респираторних органа, претерано гојазна, у психичком развоју ометена и душевно болесна лица, лица која су у стању психичког шока, лица која трпе јаке болове, лица која су неиспавана, физички исцрпљена, гладна, под утицајем алкохола, наркотика,

²⁷ Закон о полицији, *Службени гласник РС* бр. 6/2016, члан 57.

појединих лекова, лица код којих је дуже временско лишење слободе утицало на појаву психонеуротичних стања, лица која су већ испитивана на бројне околности кривичног дела, жене у поодмаклој трудноћи итд.“²⁸

„Када би сви испитаници приликом давања лажних одговора увек и на исти начин психофизиолошки реаговали, утврђивање лажи уз помоћ полиграфских метода био би рутински посао. С обзиром на могућности откривања лажи испитаници се грубо деле на *неподобне* (полиграфске методе не могу открити њихове специфичне реакције које би указивале на давање лажних одговора) и *подобне* (приликом давања лажних одговора реагују на начин који полиграфске методе откривају и препознају као такве). У контексту, испитаници који у једном моменту не реагују, да би у следећем реаговали полиграфски уочљиво, могу се посматрати као: 1) засебна категорија и 2) подкатегорија подобних. У првом случају, то би значило да осим подобних и неподобних постоје и променљиво (не) подобни, а којима је то (променљиво) својство представља трајно стање организма. У другом случају, то би значило да сваки подобни испитаник под одређеним психофизиолошким и срединским условима може у одређеном моменту бити и неподобан. Пракса потврђује овај други приступ. Дакле, привремену неподобност испитаника у полиграфским методама можемо дефинисати као временски ограничену појаву психофизиолошког нереаговања, недовољног реаговања или неспецифичног реаговања на методолошке дражи, која се или не може полиграфски регистровати или се може полиграфски регистровати, али се не може протумачити“.²⁹

²⁸ Жарковић, М., Бановић, Б., Ступар, Ј. (2005). *Криминалистика*. Београд: Виша школа унутрашњих послова, стр. 99

²⁹ Мијовић, Д. (1998). *Појам привремене неподобности испитаника у примени полиграфских метода*, Београд: Безбедност, бр. 1, стр. 68, 69

5.3. СТРУКТУРА ИСПИТАНИКА И КРИВИЧНИХ ДЕЛА

Иако део нашег законодавства који се бави овом тематиком није прецизирао старосну границу испитаника, у пракси се најподеснијим сматра да би испитаник требало да има између 16 и 60 година, подразумевано психички и физички здрава особа. Испитивање се може вршити са лицима оба пола. „Полиграфска техника се, без икаквих ограничења може користити у криминалистичком раду поводом свих врста кривичних дела.

Најпогоднији су они случајеви где су време, место, начин и средство извршења, као и други битни детаљи кривичног дела, познати само учиниоцу“.³⁰

5.4. ПОЛИГРАФСКА ПИТАЊА

Кључни део полиграфског испитивања чини структура и садржина питања која се постављају испитанику. Њихов редослед, значење и особине у великој мери могу довести до жељене реакције испитаника. Због тога се у теорији и пракси сматра да полиграфски апарат много ређе може да „погрешити“. Много више пропуста се дешава због неадекватно састављених питања од стране одговорног лица. Приликом формулисања питања треба водити рачуна о њиховој објективности, јасности, прецизности и недвосмислености. Лоше састављена питања, њихова лоша структура, концепција и конструкција могу проузроковати нереалне специфичне реакције и обманути испитивача. Као што је раније већ напоменуто, испитивано лице се пре почетка испитивања упознаје са садржином свих питања, разрешавају му се евентуалне недоумице око значења одређених питања. Питања морају бити формулисана тако да се на њих може одговорити са „да“ или „не“. Није допустиво да питања буду сугестивна, са оптужујућим тоном, или закључујућег карактера. „Број питања која поставља испитивач ограничен је тактиком и методиком полиграфског испитивања (у једном тесту их не би требало бити више од 10), а током тестирања постављају се уједначеном интонацијом гласа, у правилним временским интервалима (на сваких 20 до 25 секунди). испитивача“.³¹

³⁰ Жарковић, М. (2009). *Криминалистичка тактика*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, стр. 142

³¹ Жарковић, М., Бановић, Б., Ступар, Ј. (2005). *Криминалистика*. Београд: Виша школа унутрашњих послова, стр. 100

Питања од којих је тест састављен немају подједнак значај за испитивање, али свакако имају своју сврху.

Разликујемо:

- 1) критична (релевантна) питања;
- 2) контролна питања;
- 3) ирелевантна питања.

Испитивач ће се определити за један од два могућа метода полиграфског испитивања: директни метод (тест са контролним питањем и питањем комплекса кривице), који се користи када су испитанику познате околности конкретног кривичног дела; и индиректни метод (тест врхунца напетости) који се примењује када испитаник тврди да нема сазнања о конкретном кривичном догађају. „Тестирање директним методом у литератури и пракси се сматра мање поузданом од индиректне методе. Примена директне методе у одређеној мери зависи од субјективног чиниоца на страни полиграфског испитивача, односно његовог правилног избора контролног питања за конкретног испитаника. Тако да, примена ове методе зависи од квалитета контролног питања, а у најблажој варијанти услед лоше изабраног контролног питања резултат полиграфског тестирања може бити неодређен“.³²

5.4.1. РЕЛЕВАНТНО (КРИТИЧНО) ПИТАЊЕ

Релевантно питање је оно питање које се тиче самог кривичног дела поводом којег се врши испитивање, и детаља о њему. Јако је значајно, јер се односи на главне чињенице које треба расветлити (нпр. питање: “Да ли си ти то урадио?”) нарочито оне које су познате само учиниоцу кривичног дела. Може бити постављено између ирелевантних питања, или питања која су у вези са измишљеним догађајима, и бити прикривено, тако да испитаник не би требало да га препозна.

³² Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 26

5.4.2. КОНТРОЛНО ПИТАЊЕ

Контролно питање се односи на оно што је испитаник заиста учинио, али одбија то да призна. Формулише се тако да се са сигурношћу може очекивати да ће изазвати реакцију код испитаника, да ће га испровоцирати, да ће се код њега јавити реакција страха, односно да ће испитаник на њега дати лажан одговор. Постављање ове врсте питања је јако погодно за оне особе чију прошлост испитивач у великој мери познаје, а испитаник за то не зна. Значај контролног питања је велики, јер њиме покушавају да се елиминишу све заблуде. Постоји неколико врста контролних питања, од којих је најважније питање комплекса кривице.

Питањем комплекса кривице испитивано лице се доводи у везу са измишљеним кривичним делом, и тиме се постиже изазивање осећаја страха. Ова питања треба да буду изабрана тако да се односе на неко дело које је било немогуће да испитивано лице изврши.

5.4.3. ИРЕЛЕВАНТНО ПИТАЊЕ

Ирелевантна питања немају функцију изазивања телесне реакције испитаника поводом конкретног кривичног догађаја, нити се односе на чињенице везане за кривично дело. Његова основна сврха је стабилизација реакција организма, односно смањивање нивоа тензије између релевантних питања. Потребна су јер битно смањују ниво физиолошке реакције и узбуђења након постављених критичних и контролних питања. Успостављају емоционалну равнотежу и спречавају утицај тзв. „одложене реакције са већ постављеног релевантног питања на оно које следи“.³³ „Кривично релевантна питања односе се на кривично дело под истрагом, као што је: „Да ли сте украли новац из канцеларије компаније синоћ?“ Сви испитаници, и невин и крив, ће одговорити „не“ на ово питање, осим у случају самог признања да је лице починило кривично дело. Ирелевантна питања немају никакве везе са кривичним делом, и испитивач зна да ће испитаник сигурно рећи истину одговарајући на оваква питања. На пример, питање

³³ Жарковић, М. (2009). *Криминалистичка тактика*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, стр. 144

оваквог типа је: „Да ли је данас уторак?“ Испитивач ће потом упоредити физиолошке реакције у оба типа питања³⁴.

5.5. ПОСТТЕСТОВНИ ИНТЕРВЈУ

Значај разговора са испитаником након обављеног тестирања је вишеструк. Њиме се могу надокнадити неки пропусти до којих је дошло у припремној фази, као и током самог испитивања. У овој фази нарочито долазе до изражаја испитивачева знања и вештине из области психологије, за која је пожељно да буду што темељнија.

„Свако понашање је смислено, има своје значење, само је питање да ли испитивач може да уочи то значење. У вези тога, потребно је пратити два основна облика понашања испитаника: 1) *Вербално понашање* које обухвата изговорене речи, јачину говора, избор употребљених речи, тонове у гласу и брзину изговарања речи; и 2) *Невербално понашање* које се састоји од фацијалне експресије, телесног става, позиционирања тела и покрета који прате изговорене речи“³⁵.

Овим поступком постиже се и то да се испитивано лице у одређеној мери уздрма и емоционално узбуди, претходно не знајући резултате испитивања. Таква реакција се јавља и код невиних, а поготову код особа које су умешане у конкретан кривични догађај. Није редак случај да особа буде до те мере уздрмана да током самог испитивања, али и након њега сама призна кривично дело. Бележи се да су реакције испитиваног након признања увек биле смањене, што показује одсуство напрегнутости које постоји код кривих особа при полиграфском испитивању.

„*Aubry & Caputo* наводе још неке циљеве посттестовног саслушања: 1. Подстицање кривца да призна кривицу; 2. Елиминисање неоправдано осумњичених; 3. Откривање чињеница и околности кривичног дела; 4. Откривање детаља који се тичу злочина; 5. Откривање свих саучесника; 6. Откривање информација које ће довести до повраћаја отуђених добара, откривања додатних доказа и сл; 7. Откривање детаља везаних за друга кривична дела; 8. Откривање скровишта, начина извршења, идентитета свих лица

³⁴ Bull, R., Baron, H., Gudjonsson, G., Hampson, S., Rippon, G., Vrij, A., (2006). *A review of current scientific status and fields of application of Polygraph Detection Desecption*, The British Psychological Society, стр.10

³⁵ Zulawski, D.E., Wicklander, D. E., (2002). *Practical Aspects of Interview and Interrogation*, New York: CRC Press, стр. 105.

укључених у шверц наркотика, оружја, итд; 9. Прикупљање информација која ће се моћи користити у будућим испитивањима и саслушањима“.³⁶

6. ПОЛИГРАФСКИ ТЕСТОВИ

„Полиграфски тест је по посебним правилима састављен од питања која су везана за место, време, начин, средство, мотив и друга питања у вези извршења кривичног дела, као и питања која су везана за личност испитаника“³⁷

6.1. ТЕСТ КОМПЛЕКСА КРИВИЦЕ – CONTROL QUESTION TEST (CQT)

Тест комплекса кривице, или директни тест, употребљава се у случајевима када су испитиваном познате све или већина релевантних чињеница везаних за кривично дело. Оно што је карактеристика овог теста је да се поред ирелевантних и релевантних питања поставља и контролно питање. Као што је претходно наведено, контролно питање се односи на оно што је испитаник заиста учинио, али одбија то да призна. На овакво питање се увек може очекивати лажан одговор, као и то да ће питање изазвати са сигурношћу осећање страха и реакцију испитаника. Овај тест представља компарацију између одговора на контролно и релевантно питање.

„Тешкоћа у примени ове врсте теста јесте у томе што је тешко наћи добро контролно питање за конкретног испитаника, које би могло послужити за упоређивање са релевантним питањем, ради утврђивање јачине његове реакције на то релевантно питање“.³⁸

Оцењивање добијених реакција се врши помоћу следећа четири Read-ова критеријума³⁹:

1. Ако је реаговање на контролно питање јаче него на релевантно питање, то индицира истинит одговор испитаника, под условом да није истинит одговор на контролно питање.

³⁶ Janniro, M. J., (1991). *Interview and Interrogation*, Department of Defense Polygraph Institute (DoDPI), Washington DC, стр. 29.

³⁷ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 3

³⁸ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 24

³⁹ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 24

2. Ако је реаговање на релевантно питање јаче него на контролно питање, то индицира лажан одговор на релевантно питање.
3. Када нема знатне разлике у интензитету реаговања између контролних и релевантних питања, то индицира искрен одговор испитаника на релевантно питање.
4. Ако су реакције приближно подједнаке на све три групе питања, може да се ради о граничном случају, лоше састављеним питањима или емоционалним карактеристикама испитаника.

6.2. ТЕСТ ВРХУНЦА НАПЕТОСТИ – ИНДИРЕКТНИ ТЕСТ (PEAK OF TENSION-POT)

По мишљењу многих, ова метода се у пракси сматра најпогоднијом. Користи се онда када испитаник у уводном разговору тврди да му нису познате све чињенице везане за кривично дело, тако да се овом методом настоје открити одређене сакривене, затајене чињенице. Суштина овог теста огледа се у постављању критичног питања о чињеницама које могу бити познате само кривој особи, док се код невине особе на кривуљи неће појавити специфична реакција. „Тест се састоји око десет питања, од којих се само једно односи на неку појединост или чињеницу у вези са казним делом. Та чињеница позната је из записника о увиђају, службених белешки и друге службене документације о делу. С великом сигурношћу се претпоставља да је ту чињеницу запазио и запамтио само учинилац или особа умешана у дело и да је на други начин није могао сазнати“.⁴⁰ Могућност појаве грешке у ПОТ методи су јако мале, једино су могуће у следећим случајевима⁴¹:

- 1) да невино лице препозна релевантно питање у тесту (најчешће, нагласком испитивача на релевантно питање током тестирања, дужим испитивањем о некој околности у преттестовном интервјуу, лошим маскирањем релевантног питања) и
- 2) невино лице је нешто чуло о детаљима дела, али из страха да не постане осумњичен, то прећути испитивачу.

⁴⁰ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 27

⁴¹ Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 27

У овој врсти теста не постоје контролна питања, али „препоручљиво је при примени ПОТ методе извршити контролу, на пример, на тај начин што ће се при испитивању провалне крађе оптужити лице да је украдо, поред предмета које је предмет крађе и сат који није предмет крађе. Невина особа реаговаће исто и на помен једног и другог предмета, док ће крива особа реаговати само на украдену ствар, а на сат као контролно питање, ове реакције ће бити далеко слабије“.⁴²

Између осталог, овим тестом се настоји одговорити на девет златних питања криминалистике.⁴³

1. Шта (се десило)? – Тест врсте деликта
2. Ко (је извршилац)? – Тест имена
3. Када (је извршено)? – Тест по времену извршења
4. Где (се десило)? – Локацијски тестови
5. Како (је извршено)? – Тест по начину извршења
6. Чиме (је извршено)? – Тест средства извршења
7. С ким (је извршено)? – Тест имена саучесника
8. Зашто (је извршено)? – Тест мотивације
9. Кога или шта (је делом нападнуто)? – Тест имена жртве

Пример теста елемената дела:⁴⁴

Да ли знаш да се украдени новчаник налазио у:

1. ходнику **Ирелевантно питање**
2. спаваћој соби **Ирелевантно питање**
3. трпезарији **Релевантно питање**
4. тавану **Ирелевантно питање**
5. кухињи **Ирелевантно питање**
6. дневној соби **Ирелевантно питање**
7. остави **Ирелевантно питање**
8. подруму **Ирелевантно питање**

⁴² Алексић, Ж. (1985). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација, стр. 252

⁴³ Рибич, Х. (2009). *Полиграф и његова примјена у оперативном раду полиције*. Специјалистички рад. Бања Лука: Факултет правних наука, стр. 27

⁴⁴ Ђуровић, Б. (2010). *Провера ефикасности експерименталног теста код полиграфског испитивања у препознавању психопата*. Магистарски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, одсек за психологију, стр. 24

6.3. КОНТРОЛНИ – ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ ТЕСТ

Са употребом овог теста започето је 1966. године у САД. Сврха контролног теста састоји се у уверавању испитиваног лица у поузданост, исправност и функционалност полиграфског апарата, релевантност и поузданост полиграфских тестова, као и у компетенције и стручност испитивача који је задужен за испитивање. Овај тест код невиног лица треба додатно да стимулише да не треба да брине уколико заиста нема никакве везе са конкретним кривичним догађајем, док, са друге стране, треба додатно да узнемири и дестабилизује криво лице. „Током предтестовног интервјуа, полиграфски испитивач настоји да уклони страх код невиног испитаника у погледу тачности исхода полиграфског испитивања. Ипак, понекад и најбољи предтестовни интервју не успе убедити испитаника у сврсисходност и поузданост полиграфског испитивања. У таквим случајевима невин испитаник може бити забринут да ће полиграф показати да лаже на релевантна питања. Тада релевантна питања испитаник почиње доживљавати као претњу и реакција на њих се значајно повећава што отежава правилну интерпретацију полиграма“.⁴⁵

Овом методом испитивач може сагледати и одређене карактеристичне и специфичне начине реаговања испитаника на различите стимулусе, да би се касније могли упоредити са резултатима добијеним на полиграфском тесту. Постоји неколико варијација овог теста као што су Тест са картама, Тест са бројевима. „Испитиваном лицу се покажу карте, најчешће њих 10, или се од њега затражи да замисли један број од 1-10. Тај исти број или карту испитаник записује на комад папира и ставља га у свој џеп. Тада се лице проверава на полиграфу. Код теста са бројевима, уобичајено је да се испитанику најпре поставља питање да ли нпр. замислио број 18, па тек онда неки од бројева у интервалу од 1 до 10. Тиме се готово потпуно успешно утврђује начин испитаниковог реаговања, али му се и на убеђујућ начин предочава начин функционисања апарата. Оно што се постиже овом методом, а што је и кључно приликом испитивања, јесте да, када се једном испитаник „убеди“ у исправност и поузданост целокупног испитивања, то код кривог лица проузрокује још већу нелагоду и степен страха од могућности откривања његове умешаности у кривично дело, коју он тада сматра још извеснијом“.⁴⁶

⁴⁵ Ђуровић, Б. (2010). *Провера ефикасности експерименталног теста код полиграфског испитивања у препознавању психопата*. Магистарски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, одсек за психологију, стр. 25

⁴⁶ Алексић, Ж. (1985). *Криминалистика*, Београд: Савремена администрација, стр. 246

7. ПОЛИГРАФСKE РЕАКЦИЈЕ И ЊИХОВЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ

Приликом тумачења реакција испитаника забележених на полиграфу најпре треба поћи од тога да је испитивач, а не апарат, најважнији елемент веродостојности добијених резултата. Подједнаку важност са адекватно формулисаним питањима и састављеним тестовима има и интерпретација резултата испитивања. Као **основни елементи** полиграфског апарата, помоћу којих се детектују реакције вегетативног нервног система, наводе се:

1. кардиосфигмограф
2. галванограф
3. пнеумограф
4. ергограф
5. плетизмограф

1. **Кардиосфигмограф** је део полиграфског апарата којим се региструју осцилације крвног притиска, мери број срчаних откуцаја и систолни волумен, и то тако што се на надлактицу леве руке обавија гумени јастучић, апарат сличан оном за мерење крвног притиска. „Помоћу кардиосфигмографа се може видети: латентни период реакције, степен индивидуалног реаговања, трајање реакције, однос дражи и реакције, промена амплитуда пулсних таласа и промена пулсне брзине“.⁴⁷ Знацима обмане на овом апарату могу се сматрати и оптичке промене као што су бледило или црвенило лица, које могу бити запажене и пре тестирања. Разлике у амплитудама кривуље приликом скока крвног притиска, након постављања критичног питања, могу бити толико велике и бурне да остају на истом нивоу и након постављања наредних, ирелевантних питања. Са друге стране, реакције појединих испитаника могу ићи у супротном смеру, односно да крвни притисак пада приликом постављања критичног питања.
2. **Галванограф** је апарат којим се региструју електродермалне реакције (знојење људске коже) и то постављањем електроде или на длан руке, или помоћу једне алке и кашике на прст испитаника, чиме се мери електрична проводљивост коже. Знаке обмане показује кроз нагли вертикални пораст кривуље. Чест је случај

⁴⁷ Ђуровић, Б. (2010). *Провера ефикасности експерименталног теста код полиграфског испитивања у препознавању психопата*. Магистарски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, одсек за психологију, стр. 16

дуготрајност реакције и споро прелажење на основни ниво висине линије. „Неопходно је да се галванометар добро центрира пре рада јер иначе може доћи у току тестирања и до пада који није специфичан, али може значајно отежати интерпретацију кривуља. Ово се постиже тако што се мери напон психогалванског рефлекса пре испитивања и оцењује се просечан ниво напона да би се избегли нежељени падови напона при самом тестирању“.⁴⁸

3. **Пнеумограф** бележи промене у протицању кисеоника. Поставља се пнеумографска цев на прса испитаника, која бележи све промене од којих се највећа пажња поклања: фреквенцији дисања испитаника, променама у размацима између удисаја и издисаја, величини волумена, блокадама дисања, потиснутом дисању, „гутању“ на кључном питању, параболичном дисању, тремору плућа, појави хиперпноје и апноје итд. „Ритам дисања може бити приказан степенастим или скоковитим променама у основним линијама графикона тако да у појединим случајевима доводе и до тзв. блока – потпуни губитак основне линије на графикону. Испитиване особе при тестирању обично сузбијају или потискују дисање и блок који се јавља на графикону веома је упадљив и за око нестручњака“.⁴⁹ То најчешће резултује тиме да се на графикону код критичних питања јавља права линија због намерног задржавања даха испитаника, а касније, код ирелевантних питања јавља се нагли пораст кривуље који неминовно следи након задржавања ваздуха.
4. **Ергограф** се још назива и сензором активности. Тзв. „пиезо“ сензор се поставља испод столице, руку и стопала испитаника чиме доста прецизно региструје и најситније вољне или невољне, видљиве или на око неприметне покрете које испитаник може имати током испитивања. Овај апарат у великој мери олакшава посао испитивача да се више концентрише на само испитивање, него на моторику испитаника.
5. **Плетизмограф** ради на принципу мерења испуњености крвљу оног дела тела за који је причвршћен овај апарат, након деловања одређеног стимулуса. То опет зависи од крвног притиска. „Промена која је јако изражена на плетизмографу

⁴⁸ Ђуровић, Б. (2010). *Провера ефикасности експерименталног теста код полиграфског испитивања у препознавању психопата*. Магистарски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, одсек за психологију стр. 16

⁴⁹ Алексић, Ж. (1985). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација, стр. 247

јесте када у време систоле у артерије улази више крви него што из њих отиче, па се запремина повећава при систоли“.⁵⁰

Када анализирамо и интерпретирамо физиолошке податке детектоване полиграфом, морамо поћи од питања које то неправилности апарат треба да покаже да би се неки одговор сматрао лажним. Нас, свакако, интересује онај физиолошки одговор на постављено питање, односно стимулус који је у вези са неистинитим одговором испитаника. Такав психофизиолошки одговор на постављена питања називамо специфичним реаговањем. Мора се истаћи да није свако реаговање испитаника специфично, па тако у великој мери може ометати анализу резултата испитивања.

„Пре почетка испитивања потребно је регистровати нормалан физиолошки статус испитаника у области дисања, пулса, крвног притиска, као и просечан галвански отпор коже на прстима. То се ради тако што испитаника повежемо са апаратуром и подучимо га о њеном функционисању, а затим тражимо да мирно седи око две минуте без постављања питања. Овај запис нам је веома важан приликом касније интерпретације јер се на основу њега и резултата контролних тестова могу утврдити специфична реаговања и одступања од његових физиолошких норми“.⁵¹ „Пракса у нашој земљи је да се свако појединачно питање из полиграма оцењује на основу параметара и промена које је забележио сваки сензор полиграфског апарата. На основу овакве оцене, у директној методи се пореде контролна и релевантна питања и на основу четири Read-ова критеријума се доноси закључак о искрености или неискрености испитаника. У тестовима индиректне методе оцењује се свако питање из полиграма на основу параметара и промена који су забележили сви сензори, а закључак се доноси на основу јачине реакције испитаника на релевантно питање у односу на остала питања у тесту ове методе. Овај начин оцене је основни и главни, а компјутерска интерпретација реакција испитаника се користи као допунски и споредни начин оцењивања“.⁵²

⁵⁰ Алексић, Ж. (1985). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација, стр. 242

⁵¹ Росо, З. (1996). *Полиграф у криминалистици*. Загреб: МУП Р. Хрватске, стр. 95

⁵² Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 34

Реакције на постављена питања која се снимају током полиграфског испитивања можемо поделити на четири врсте⁵³.

1. Крива просечног реаговања.

Слика бр.1

2. Реакцијска крива реаговања.

Слика бр.2

3. Крива реаговања олакшањем

Слика бр.3

4. Крива поремећеног реаговања.

Слика бр.4

⁵³ Ђуровић, Б. (2010). *Провера ефикасности експерименталног теста код полиграфског испитивања у препознавању психопата*. Магистарски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, одсек за психологију стр. 27

Приликом испитивања испитаник може, свесно или несвесно, покушавати да изазове сметње, на пример покретима мишића, задржавањем даха или концентрисањем ирелевантна питања како би се изазвала супротна реакција. Међутим, ови покушаји нису успешни у највећем броју случајева, јер је пракса потврдила да овакво понашање и заваривање испитивача води још бурнијој реакцији приликом лагања, у односу на лажну реакцију коју смо желели да изазовемо. Свакако да постоји могућност да се особа „истренира“ тако да јако усмери свој ум на неке друге теме које се не налазе у тесту, тачније да себе доведе у једно стање налик хипнози, које се постиже високим степеном концентрације, и да механички одговара са „да“ и „не“, не укључујући у те одговоре своје психофизиолошко стање. То би довело у питање само испитивање. Због тога се препоручује да се одржава непосредни контакт са испитиваним лицем између тестирања, и тиме се разбије та тзв. „одбрамбена концентрација“. Тестираној особи треба дозволити да се у току тестирања накашље, кине или зева, јер незадовољавање ових физиолошких потреба, када наиђу, или њихово потискивање, могу упропастити резултате. Оно што се још јавља као природна реакција испитиваног, али овај пут невиног, јесте страх да их апарат „погрешно не окриви“, а, такође, ова лица могу бити и огорчена због окривљавања за кривични догађај, за који нису крива. У овом случају пракса показује да би требало примењивати методу врхунца напетости или методу директних и индиректних питања у комбинацији са контролним. Ово само показује да емоционалне варијације и промена стања не морају увек бити сигуран знак кривице. Због тога, пуко праћење физиолошких реакција само по себи није довољно, као што није довољно ни примењивати само једну теста. Најчешће је неопходно комбиновати све три методе, односно врсте питања.

„У оваквој комбинацији могуће су следеће реакције:

1. Ако је реакција на контролна јача од реакције на релевантна питања онда полиграф указује на невиност;
2. Ако је, пак, обрнута ситуација да је реакција на контролна питања мања, а на релевантна јача, онда се сумња на кривицу;
3. Уколико су реакције подједнаке, онда је то граничан случај који указује на то да је тест потребно мењати;
4. Ако је реакција на контролно питање слаба, а на питања из комплекса кривице ова реакција далеко израженија, онда се ради о невиној особи.

Наравно, на ово се увек може ставити приговор да оваква интерпретација није увек тачна јер се поставља питање хоће ли испитаник више реаговати на контролна питања или на релевантна, односно којих ће се више уплашити⁵⁴.

8. РЕЗУЛТАТИ ТЕСТИРАЊА, ИЗВОРИ ГРЕШАКА, ПОУЗДАНОСТ И ЗНАЧАЈ РЕЗУЛТАТА

Након што полиграфско испитивање прође кроз све своје сегменте, добијамо резултате испитивања која, поред научног, морају садржати административни облик. О резултатима полиграфског испитивања саставља се писмени извештај, који мора садржати тестовне резултате, њихову дијагностичку оцену, анализу, налаз и мишљење полиграфског испитивача, као и њихову аргументацију. Поред основних података о резултатима испитивања, извештај садржи и техничке податке као што су време, место, датум испитивања, личне податке о испитанику и испитивачу, назив органа који је поднео захтев за испитивањем, правни основ, предмет испитивања, као и врсту апарата и метода које су коришћене, прилоге који иду уз извештај, и на крају, својеручни потпис испитивача. „Резултат може бити позитиван, негативан или неодређен“.⁵⁵

Њихова поузданост и релевантност је тема која заокупља пажњу научне и стручне јавности од самог настанка овог апарата. „Примарна сврха полиграфског теста у безбедносном скринингу је идентификација индивидуа које представљају озбиљну претњу по националну безбедност. Преведено на језик дијагностике, циљ је редуковање броја лажно негативних случајева на минимум“.⁵⁶ У том смислу треба истаћи да испитивач своје резултате не заснива само на раду апарата, већ и на свим осталим чиниоцима који су релевантни за откривање лажног исказа као што су опсервација понашања испитаника пре, током и након испитивања, подаци које садржи кривична пријава и сви резултати претходног оперативног рада и подаци до којих је дошла полиција. „Полиграфско испитивање је таква метода за коју се може рећи да не може увек да задовољи критеријуме који се захтевају од једне научне методе. Разлог томе проналазимо у чињеници да реакције које испитаник испољава током испитивања могу,

⁵⁴ Алексић, Ж. (1985). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација, стр. 251

⁵⁵ Крстић, О. (2002). *Практикум за криминалистику – тактику*. Београд: Полицијска академија, стр. 166

⁵⁶ National Research Council. (2003). *The Polygraph and Lie Detection*. Washington, DC: The National Academies Press, стр. 179

али и не морају нужно бити показатељ давања лажног исказа. Такође, те исте људске реакције су јако психофизиолошки сложене структуре, односно процеси, који се не могу контролисати, нити предвидети. Дешава се да се коришћењем исте полиграфске методе, под истим условима, на истој особи, не мора доћи сваки пут до исте реакције, изазване чак и истим стимулусима. Из тога се закључује да је кључни елемент веродостојности резултата тестирања управо рад испитивача, односно комбинација његовог искуства, способности процене и стручности⁵⁷.

Сваки од елемената полиграфског испитивања може бити потенцијални извор грешака. Од неправилности које потичу од стране испитаника могу се издвојити тестирање неподесних лица према Закону о полицији, о чему је већ било речи. Такође, ту су и прикривање и несаопштавање одређених физиолошки и психолошки абнормалних стања од стране испитаника, физичка, психичка исцрпљеност, незадовољене основне физиолошке потребе и остали чиниоци који ће резултати нерелевантим резултатима. Јављају се и ситуације у којима невини лица реагују, а учиниоци кривичних дела не реагују на релевантна питања у полиграфском тесту, што такође представља проблем. Наиме, учиниоци кривичних дела не морају нужно да осећају страх од откривања њихове кривице за кривично дело, као ни од кривичне санкције која следи. Овакве личности могу на испитивање ићи и са предубеђењем да је тестирање најобичнија обмана, због чега се на почетку тестирања употребљава експериментални тест. Нека лица могу у толикој мери оправдавати разлоге због којих су дело извршиле, као и његове последице, па онда реакција изостаје. На крају, као што је већ претходно речено, одређена лица имају ту способност да дубоком концентрацијом, довођењем себе у неку врсту хипнотичког и аутосугестивног стања, могу замаскирати физиолошке реакције организма. У том случају се мења редослед питања, додају се нова и преформулишу стара питања. Са друге стране, невини особе могу имати неадекватне реакције праћене огромним страхом и нервозом, што резултује тиме да се не могу разазнати реакције на релевантна питања, или да та лица подједнако реагују на сва питања. Срећу се и случајеви када невино лице под одређеним околностима сазна детаље конкретног кривичног дела, али их из страха прећути полиграфском испитивачу, што доводи до бележења реакције на постављено релевантно питање. Једна од околности која, такође, може представљати потенцијални извор грешака јесте превише дуго

⁵⁷ Лазиф, Д. (2014). *Примена полиграфа као доказног средства у законодавству Републике Србије*. Научни рад. Нови Сад: ПРАВО – теорија и пракса, 31 (10-12) стр. 87

трајање испитивања. Оно за последицу има физичко и ментално исцрпљивање испитаника, као и дисбаланса у лучењу хормона надбубрежне жлезде – адреналина, које доводи до нејасних реакција на полиграму.

Као један од најважнијих елемената испитивања од кога у највећој мери зависи то да ли ће испитивање бити релевантно и употребљиво у поступку, јесте сам испитивач. Непоштовање метода и процедура испитивања од стране испитивача основни је предуслов да дође до разних врста пропуста приликом испитивања. Недовољно добро формулисана питања, и недовољна припрема и неадекватно формулисана питања, површно упознавање са детаљима кривичног догађаја, испитаником и његовим особеностима, детаљима кривичне пријаве, резултатима претходног оперативног рада полиције, неспровођење експерименталног теста на самом почетку тестирања, неискуство, нестручност, недовољно образовање само су неке околности које могу довести до погрешне интерпретације резултата. Посебан проблем могу представљати тешкоће приликом тумачења и анализе записа полиграма. То се дешава у ситуацијама када изостаје специфичан облик реакције на поједина питања, али и онда када интензитет реакција испитаника није константан. Из тог разлога сваки испитивач мора утврдити посебно за сваки појединачни случај ниво просечног реаговања, као и нивое одступања од нормалног, просечног реаговања карактеристичног за ту конкретну особу, јер морамо имати у виду да свака јединка прича за себе и може различито реаговати на исте стимулусе. Јавља се проблем и онда када се не може јасно утврдити да ли се реакција код испитаника јавља због реакције на тестовно питање или на неки други стимулус. У пракси се тако дешавало да код испитаника дође до реакције на релевантно питање, зато што га оно у том тренутку асоцира на неко раније, најчешће неоткривено, кривично дело.

Оно што је јако важно приликом спровођења испитивања, а тиче се избегавања грешака јесте омогућавање адекватног праћења осталих реакција и стимулуса који се јављају изван полиграфског теста, па је у том смислу најважније обезбедити адекватне услове испитивања, које подразумевају испитивање у полиграфској лабораторији. „Већина објављених истраживања о полиграфском откривању обмана је забринута у вези његовог могућег коришћења у кривичним истрагама. Резултати квалитетнијих истраживања показују да исправна класификација преварната понекад може бити веома

висока, док, са друге стране, погрешне одлуке о томе ко јесте, а ко није обмањивач су далеко од занемарљивог броја“.⁵⁸

Значај полиграфског испитивања огледа се пре свега у том смислу да је оно врло често важан елемент усмеравања правца будуће истраге, односно својеврсна оријентација и индиција која нам у великој мери може сузити круг осумњичених лица и усмерити сваки оперативни рад приликом расветљавања кривичног дела. Наравно, ова метода никако не може заменити класичне доказне радње у кривичном поступку, па се резултати полиграфског испитивања не могу никако сматрати доказним материјалом, али могу обезбедити пут до других релевантних доказа. Резултати оваквог испитивања могу послужити само као путоказ и правац којим којим треба поћи у расветљавању конкретне кривичне ствари. Неретко се дешава да само тестирање има такав психолошки утицај на испитаника, када се дешава да он призна кривицу и пре самог испитивања, мада се догађа да то учини и током, али и након испитивања. „Вредност или корисност полиграфског испитивања лежи не само у важности откривања обмане. Може имати и другачију намену, као што је могућност одвраћања људи од предузимања одређених радњи због страха од откривања на полиграфу“.⁵⁹

⁵⁸ Bull, R., Baron, H., Gudjonsson, G., Hampson, S., Rippon, G., Vrij, A., (2006). *A review of current scientific status and fields of application of Polygraph Detection*, The British Psychological Society, стр.7

⁵⁹ National Research Council. (2003). *The Polygraph and Lie Detection*. Washington, DC: The National Academies Press. стр. 25

9. ПРИМЕНА ПОЛИГРАФА КАО ДОКАЗНОГ СРЕДСТВА У ЗАКОНОДАВСТВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Као што је претходно напоменуто, контроверзе око примене детектора лажи актуелне су и у нашем времену. Иако открића која се добију на полиграфу немају снагу доказа пред судом, истражитељима у полицији великог броја земаља ти налази служе као важан путоказ у вођењу истраге. У нашој држави примена полиграфа је регулисана Законом о полицији, и користи се као помоћно средство у преткривичном поступку. За разлику од земаља попут Јапана, Мађарске и Белгије, где су ови резултати део доказног материјала, као доказно средство резултати полиграфског испитивања немају употребну вредност на суду, али судија може да се консултује са полиграфским испитивачем око детаља испитивања и стручног мишљења. „У формалном смислу, радње које суд предузима да би формирао своје убеђење у смислу постојања или непостојања чињеница које утичу на саму одлуку дефинишу термин доказивање. Доказна средства представљају изворе на основу којих се формира доказни основ. Полиграф се подводи под недозвољена доказна средства, прецизније, налази се у категорији средстава која су противна правном поретку, начелима поступка, некој законској одредби или етичком стандарду савременог друштва“.⁶⁰

⁶⁰ Лазиф, Д. (2014). *Примена полиграфа као доказног средства у законодавству Републике Србије*. Научни рад. Нови Сад: ПРАВО – теорија и пракса, 31 (10-12) стр. 77

10. ЗАКЉУЧАК

Као и око сваке друге методе која се користи ради добијања одређених употребних вредности и резултата, тако и око питања употребе полиграфа постоје подељена мишљења, како у научној и стручној јавности, тако и у читавом свету. Противници полиграфа као аргументе свог негативног става наводе чињенице које се тичу задирања у основна људска права и слободе, а то су мерење несвесних психичких реакција, упркос слободној вољи испитиваног лица да се подвргне тестирању. Такође, сматрају га неком врстом принуде, јер, само одбијање лица да се подвргне испитивању често може представљати снажну индицију кривице. Тиме слободна воља испитаника добија само привидни карактер. Као главни аргумент, поред задирања у интимну сферу личности, наводи се непоузданост. Дискутабилно је и питање употребе полиграфа као превентивног средства, али и у приватне сврхе, што је, може се рећи, постало тренд последњих година.

„Полиграф би требало прихватити само као једно иницијално средство, као дијагнозу о кривици која не може бити доказ, али може помоћи да се пронађу други докази. Она треба да служи за усмеравање истраге, селекцију осумњичених и за откривање нових доказа. Сасвим је јасно да се не могу дефинисати нека посебна правила на основу симптоматске слике лица тестираних на полиграфу, а лаж не може егзактно да се утврди, нарочито не мерењем физиолошких реакција“.⁶¹ Последњих година развој полиграфске технике, апарата и његови саставних делова ишао је у позитивном правцу, тако да се у складу са тим повећава и ваљаност и поузданост резултата.

Упоредо са тим, развијали су се и специјални компјутерски програми, алгоритми, који служе за прецизнију интерпретацију физиолошких реакција испитаника, чиме се субјективни утицај полиграфског испитивача далеко смањује али му се и оставља слободан простор да испрати и неке друге сензације које испитаник испољава, а које су видљиве оку посматрача.

С обзиром да су истраживања показала да је средња вредност тачности полиграфских тестова између 85% и 90%, можемо закључити да је ова метода, и поред својих недостатака, једно од најефикаснијих средстава за сузбијање криминалитета, и, и те како сврсисходно средство које у огромној мери може олакшати посао надлежних

⁶¹ Лазић, Д. (2014). *Примена полиграфа као доказног средства у законодавству Републике Србије*. Научни рад. Нови Сад: ПРАВО – теорија и пракса, 31 (10-12) стр. 80

органа, сузити круг осумњичених и уштедети средства која се користе ради расветљавања конкретног кривичног догађаја, свакако, уколико се поштују методе, процедуре, правила и време спровођења испитивања.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексић, Ж., Шкулић, М. (2011). *Криминалистика*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 37
2. Алексић, Ж. (1985). *Криминалистика*. Београд: Савремена администрација, стр. 242, 246, 247, 251, 252, 254, 258
3. Bull, R., Baron, H., Gudjonsson, G., Hampson, S., Rippon, G., Vrij, A., (2006). *A review of current scientific status and fields of application of Polygraph Detection Desepcion*, The British Psychological Society, стр. 7, 10
4. Vrij, A. (2000). *Detecting lies and deceit*. Chichester: John Wiley, стр. 15, 19
5. Vrij, A., Easton, S., (2002). *Fact or fiction? Verbal and behavioural clues to detect desepcion*. Medico-legal journal, 70(1), стр. 29
6. Gordon, N. J., Fleisher, W. L., (2004). *Effective Interviewing & Interrogation Techniques*, Лондон: Academic Press, стр. 11, 12
7. Ђуровић, Б. (2010). *Провера ефикасности експерименталног теста код полиграфског испитивања у препознавању психопата*. Магистарски рад. Нови Сад: Филозофски факултет, одсек за психологију, стр. 10, 11, 16, 24, 25
8. Ekman, P. (1992). *Telling lies*, Њујорк: WW-Norton & Company, стр. 41, 49-78
9. Жарковић, М. (2009). *Криминалистичка тактика*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија, стр. 142, 144
10. Жарковић, М., Бановић, Б., Ступар, Јб. (2005). *Криминалистика*, Београд: Виша школа унутрашњих послова, стр. 98, 99, 100
11. Закон о полицији, *Службени гласник РС* бр. 6/2016, члан 57.
12. Zulawski, D.E., Wicklander, D. E., (2002). *Practical Aspects of Interview and Interrogation*, New York: CRC Press, стр. 105
13. Janniro, M. J., (1991). *Interview and Interrogation*, Department of Defense Polygraph Institute (DoDPI), Washington DC, стр. 29
14. Krapohl, D., Sturm, S. (2002). *Terminology Reference for the Science of Psychophysiological Detection of Deception*. Polygraph. 31(3), стр. 205
15. Крстић, О. (1989). *Заблуде и истине о детектору лажи*, Београд: Научна књига, стр. 25
16. Крстић, О. (2002). *Практикум за криминалистику - тактику*, Београд: Полицијска академија, стр. 164, 166

17. Лазих, Д. (2014). *Примена полиграфа као доказног средства у законодавству Републике Србије*. Научни рад. Нови Сад: ПРАВО – теорија и пракса, 31 (10-12), стр. 77, 80, 87
18. Мијовић, Д. (1998). *Појам привремене неподобности испитаника у примени полиграфских метода*, Београд: Безбедност, бр. 1, стр. 68, 69
19. National Research Council. (2003). *The Polygraph and Lie Detection*. Washington, DC: The National Academies Press, стр. 25, 179
20. Рибих, Х. (2009). *Полиграф и његова примјена у оперативном раду полиције*. Специјалистички рад. Бања Лука: Факултет правних наука, стр. 27
21. Росо, З. (1996) *Полиграф у криминалистици*, Загреб: МУП Р. Хрватске, стр. 95
22. Ускоковић, З., Драговић, Р. (2015). *Полиграф – фељтон*. Вечерње новости. Преузето са <http://www.vecernjenovosti.rs>
23. Цекиновић, Ж. (2012). *Полиграфско тестирање*. Мастер рад. Београд: Правни факултет, стр. 3, 4, 14, 15, 16, 18, 24, 26, 27, 34, 41